

יא. היחס לארץ ישראל ולמגורים בה (כ-כב)

למדנו שקביעת שבתות ומועדי ה' על פי ארץ ישראל מלמדת על מעלתה) וכן ניתן ללמוד על מעלתה מ)מה שְׁהִיָּה מִתְאַוֶּת הָאֲבוֹת לְדוֹר בָּהּ וְהִיא (עורנה) בִּיְדֵי עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה¹²², וְהַכֶּסֶפֶם לָהּ וּנְשִׂיאוֹת עֲצֵמוֹתֵיהֶם אֲלֶיהָ, פְּיַעֲקֹב (בראשית מז, כט-לא; נד-יג) וַיֹּסֶף (שם נ, כה-כו)¹²³. וּתְשׁוּקַת מִשָּׁה לְרֵאוֹתָהּ (דברים ג, כד-כה), וְנִמְנַע זֶה מִמֶּנּוּ, וְהָיָה בְּצַעַר, וְאַחַר כֵּךְ הִרְאָתָהּ לוֹ מֵרֹאשׁ הַפְּסָגָה (שם לד, א-ג), וְהָיָה זֶה (בעניניו) חֶסֶד (שה' זיכהו עכ"פ לראותה).
ומה שְׁהִיָּה מִתְשׁוּקַת הָאֲמוֹת - פָּרַס¹²⁴ וְהָדוּ וַיִּנְוּ¹²⁵ וְזוֹלָתָם - לְהַקְרִיב בְּשִׁבְלֵם וּלְהַתְפַּלֵּל בְּעֵדֶם בְּבֵית הַהוֹא הַמְרוֹמֵם, וּמֵה שֶׁנִּתְּנוּ מִמְּמוֹנֵם עַל הַמְּקוֹם הַהוּא, אֵף עַל פִּי שְׁהֵאֵמִינוּ בְּחֻקִּים אַחֲרֵי, מֵאַחַר שֶׁלֹּא קִבַּל אוֹתָם הַחֹק הָאֲמִתִּי (=הדת האמיתית¹²⁶).

הערות - ילמד ענוים דרכו

122 שראוי שלא לגור בשכנותם, ואף על פי כן הישיבה בארץ ישראל חשובה יותר מקביעת מגורים בסביבה אמונית טובה. וכן באו האבות לגור בה כשהיא בידי עובדי עבודה זרה ואין מעלתה מתגלה בפועל. וז"ל הגמרא בכטובות קי, ב: "ת"ר: לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עובדי כוכבים, ואל ידור בחו"ל ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל הדר בארץ ישראל - דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ - דומה כמי שאין לו אלוה, שנא: 'לתת לכם את ארץ כנען - להיות לכם לאלוהים'. וכל שאינו דר בארץ אין לו אלוה? אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים; וכן ברוד הוא אומר: 'כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים', וכי מי אמר לו לדוד לך עבוד אלהים אחרים? אלא לומר לך: כל הדר בחו"ל - כאילו עובד עבודת כוכבים".

ברכות נז, א: "העומד ערום בחלום, בבבל - עומד בלא חטא, בארץ ישראל - ערום בלא מצוות". רש"י: "לפי שחוץ לארץ אין לה זכויות אלא עוון יש בישיבתה, וזה עומד ערום בלא אותם עוונות. בארץ ישראל שהרבה מצוות תלויות בה וזה העומד ערום - סימן שהוא ערום ממצוותיה".

123 כתובות קיא, א: "א"ר אלעזר: מתים שבחוץ לארץ אינם חיים, שנאמר: 'ונתתי צבי בארץ חיים', ארץ שצבינוי בה - מתייה חיים, שאין צבינוי בה - אין מתייה חיים... ולר' אלעזר, צדיקים שבחוץ לארץ אינם חיים? אמר רבי אילעא: ע"י גלגול. מתקיף לה ר' אבא סלא רבא: גלגול לצדיקים צער הוא! אמר אביי: מחילות נעשות להם בקרקע. 'ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם' - אמר קרנא: דברים בגו, יודע היה יעקב אבינו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים, למה הטריח את בניו? שמא לא יזכה למחילות. כיוצא בדבר אתה אומר: 'וישבוע יוסף את בני ישראל', א"ר חנינא: דברים בגו, יודע היה יוסף בעצמו שצדיק גמור היה, ואם מתים שבחוצה לארץ חיים, למה הטריח את אחיו ארבע מאות פרסה? שמא לא יזכה למחילות".

124 עיין עזרא פרק א ופרק ו (בפרט ט-י).

125 עיין יומא סט, א. וביחס לרומא עיין גיטין נו, א.

126 לא ברור למה כוונתו, שהרי כל אדם יכול לקבל על עצמו עול תורה ומצוות ולהתגייר, לא משנה מאיזה עם הוא. ואפשר שכוונתו שכאומה אין הם יכולים להתקבל. הגר מתגייר כיחיד ונכנס לא רק בדת ישראל אלא גם בלאום הישראלי. לא ניתן להיכנס בדת ישראל ולהישאר בן האומה הפרסית או היוונית. ואכן מצאנו בעזרא פרק ד שאנשי בית שני דחו את עמי הארץ מלהשתתף בבניין המקדש, אף שבוודאי כל יחיד מהם שהיה רוצה להתגייר - היה מתקבל, אבל להיות שותפים בדת ישראל בעוד שנשארים בני אומה אחרת - אין זה אפשרי. וכן ביומא סט, א מסופר שאלכסנדר מוקדון ביקש

וּמָה שֵׁישׁ לוֹ¹²⁷ (=למקום המקדש) הַיּוֹם מִן הָרוֹמְמוֹת, עַל אִף שֶׁנַּעֲדַרְתָּ מִמֶּנּוּ הַשְּׂכִינָה הַנִּגְלִית¹²⁸, וְשָׁכַל הָאֲמוֹת¹²⁹ חוֹגְגִים אֲלֵיו (=עולים אליו לרגל) וּמִתְאַוִּים לוֹ¹³⁰ זוֹלָתָנוּ (=מלבדנו, שאנו איננו משתוקקים לעלות לא"י) מִפְּנֵי אָנְסָנוּ (שהעלייה מסוכנת לנו) וְעַנְשָׁנוּ (שכאומה נגזר עלינו להיות בגלות)¹³¹.

וּמָה שֶׁהִזְכִּירוּ הַחֲכָמִים מִמַּעֲלָתָהּ, מִמָּה שֵׁיאָרֵךְ סְפוּרוֹ.

כא

אָמַר הַכוֹזְרִי: הַשְּׂמִיעֵנִי מִזֶּה מָה שֵׁישׁ אֶצְלָךְ מִחֲמַדוֹתֶיהָ (=מאמרים מיוחדים שאמרו בעניין זה)¹³²

כב

אָמַר הַחֶבֶר: מִזֶּה אֲמַרְם (כתובות יג,יא): "הַכֹּל מַעֲלִין לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאִין הַכֹּל מוֹרִידִין". וְדִינָם עַל הָאִשָּׁה הַמְּסַרְכַת לְעֵלוֹת עִם בַּעֲלָהּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (כתובות קיב,ב): "תֵּצֵא בְּלֹא כְּתֻבָּה", וּבְהֶפֶךְ זֶה אִם מְסַרְב הָאִישׁ לְעֵלוֹת עִם הָאִשָּׁה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (שם): "יֹוצֵיא וְיִתֵּן כְּתֻבָּה".

וְאֲמַרְם (שם): "לְעוֹלָם יְדוּר אָדָם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאֶפְלוּ בְּעִיר שְׂרָפָה גוֹיִים, וְאֵל יְדוּר בַּחוּצָה לְאֶרֶץ וְאֶפְלוּ בְּעִיר שְׂרָפָה יִשְׂרָאֵל, שְׁכַל הַדֶּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דּוֹמָה לְמִי שֵׁישׁ לוֹ

הערות - ילמד ענוים דרכו

לבוא למקדש ולהקריב קרבנות ושמעון הצדיק מנעו מזה. אולם איני מכיר תיאור דומה לגבי פרס והודו.

127 כן תרגם הגר"י שילת. אולם ר"י אבן שמואל ופרופ' שורץ תרגמו בלשון נקבה, כלפי הארץ, וכן בהמשך כל הפסקה.

128 אכן מלבד השכינה הגלויה יש במקום שכינה נסתרת, קבועה. ועיין לקמן סעיף לד ובמאמר ה,כג.
129 המאמינים בנצרות ובאסלאם. במאמר ד,יא מסביר ריה"ל שבתחילה הם גם כיוונו את תפילותיהם לירושלים, עד שהבינו שמסיבות פוליטיות כדאי לשנות את כיוון התפילה: "מייסדי שתי הדתות האלה, אמרו כי הם השיגו את האורות האלוהיים במקום מוצאם - זאת אומרת בארץ ישראל, וכי משם הועלו השמימה, ושם צוו להדריך בדרך האמת את כל אנשי הארץ הנושבת. ואכן בראשונה היתה הארץ ההיא המקום היחיד אשר אליו כיוונו מאמיני הדתות האלה בתפילותם, אך דבר זה לא ארך כי אם זמן מועט, ועד מהרה התחילו מכוונים בתפילותם אל המקום בו נמצא רוב המונים..."

130 תנחומא, משפטים, י: "כל מי שהוא קונה חוצה לארץ ולא היה קונה בארץ ישראל, לא היה נקרא מלך, למה? שהיו מתאוים לארץ ישראל. אמר ר' יוחנן: ראה מה כתיב: 'וארא בשלל אדרת שנער' - שהיה מלך בכל לובש ושולט ביריחו. הוי: 'נחלת צבי צבאות גוים'".
מדרש תהלים ה,א: "שנאמר: 'ואתן לך ארץ חמדה, נחלת צבי צבאות גוים' - מהו צבאות גוים? שכל הגוים צובין בה, ורוצין אותה..."

131 בסעיפים הבאים, וגם בסוף הספר, ידגיש החבר שיש מצווה להשתוקק ולעלות לארץ ישראל גם בגלות. ואם כן, אין כוונת החבר כאן לומר שבזמן הגלות אין לנו לעלות לארץ ישראל ולהשתוקק אליה. אלא כוונתו שבגלל הצרות והשעבוד - אנו מרוכזים בקיום היום-יומי ולא פנויים להתרומם לשאיפות נעלות מזה.

132 בתרגומים האחרים תרגמו: "מדבריהם בנושא". ועיין גם במהדורת מו"ר הגר"י שילת הערה 73.

אֱלוֹהִים, וְכָל הַדָּר בַּחוּצָה לְאֶרֶץ דּוֹמָה לְמִי שְׂאִין לוֹ אֱלוֹהִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּדוֹד (ש"מ"א כו, ט): 'כִּי גִרְשׁוֹנֵי הַיּוֹם מִהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת ה' לֵאמֹר לֶךְ עֲבַד אֱלֹהִים אֲחֵרִים, לומר לך: כל הדר בחוּצָה לְאֶרֶץ כְּאֵלוֹ עוֹבֵד עֲבוֹדָה זָרָה."

וּכְבָר נִתְּנוּ לְמִצְרַיִם¹³³ מַעֲלָה עַל שְׂאֵר הָאֲרָצוֹת, וְדָנוּ עַל שְׂאֵר הָאֲרָצוֹת מִקֵּל וְחִמְרָה, וְאָמְרוּ: "וּמָה מִצְרַיִם שֶׁנִּכְרְתָה עָלֶיהָ בְרִית - אָסוּר, שְׂאֵר אֲרָצוֹת לֹא כָל שָׂכָן?!"¹³⁴.

וּמֵאֲמָרָם (כתובות קיא, א¹³⁵): "כָּל הַקְּבוּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּאֵלוֹ קְבוּר תַּחַת הַמִּזְבֵּחַ". וּמִשְׁבָּחִים מִי שְׁמַת בָּהּ יוֹתֵר מִמִּי שֶׁנִּשְׂאָ אֶלֶיָּה מֵת, לְאֲמָרָם (שם): "אֵינִי דּוֹמָה קוֹלְטָתוֹ מִחַיִּים קוֹלְטָתוֹ לְאַחַר מִיתָה", וְיוֹתֵר מִזֶּה אָמְרוּ בְּמִי שֶׁהָיָה יְכוּל לְשָׂכָן בָּהּ וְלֹא שָׂכָן בָּהּ, וְצוּהָ לְשִׂאתָהּ אֶלֶיָּה אַחַר מוֹתוֹ: "בְּחַיֵּיכֶם - וְנַחֲלָתִי שְׁמָתָם לְתוֹעֵבָה, וּבְמִיתַתְכֶם - וְתִבְאוּ וְתִטְמְאוּ אֶת אֲרָצִי"¹³⁶.

הערות - ילמד ענוים דרכו

133 עיין לעיל בסעיף יד שריה"ל החשיב את סיני בכלל ארץ ישראל, ועיין בדברינו שם בהערות שיש לחלק בין סיני לבין מצרים הקדומה שבוודאי אינה חלק מארץ ישראל. ויש להעיר שיש איסור נוסף במצרים והוא בכלל "אשר אמר ה' לכם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד" (דברים יז, טז); וכן: "אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (שמות יד, יג) וכן "לא תוסיף עוד לראותה" (דברים כח, ט). יש הסוברים שהאיסור הוא לחזור מארץ ישראל למצרים, שאז נראה כמוחק את יציאת מצרים. ויש אומרים שאסור לגור עם המצרים משום שהם עם מקולקל במעשיו, ויש מפרשים שהאיסור הוא לגור במצרים מפני טומאתה או מפני שאין בה עוד ניצוצות קדושה. עיין רמב"ם הל' מלכים ה, ד-ח.

134 מקור דברי ריה"ל לכאורה בספרי דברים, קנח: "רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב - והלא דברים קל וחומר: ומה מצרים שהברית כרותה עליה, עבירה מחזירתה לשם, שאר ארצות שאין הברית כרותה עליהן - על אחת כמה וכמה", וביאור הספרי שלמצרים אסרה התורה לחזור ובכל זאת עברה גורתה שהקב"ה יגלה את ישראל אליה חזרה (וזה פירוש הספרי "ולא ישיב" - היינו שאם יעבור על הציווי, סוף שיגלו ישראל וישובו למצרים, כמו שכתוב בקללות בפרשת כי תבוא: "והשיבך ה' מצרים באוניות בדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה"), קל וחומר שעברה גורמת שהקב"ה יגלה את ישראל לארצות שלא נכרתה עליהן ברית שנלך אליהן. והנה משמע מהספרי הפך דברי ריה"ל (ופלא שלא העירו על כך), שבניגוד למצרים אין איסור ללכת לשאר הארצות. וכן פסק הרמב"ם בהל' מלכים ה, ז (והיינו שאסור לצאת מארץ ישראל לשאר ארצות, אולם אם הוא כבר נולד וגדל וישב בחו"ל - אין איסור לעבור ולהתיישב בשאר ארצות חוץ ממצרים. וע"ש שהרמב"ם גרס "שכל היוצא" ולא גרס "שכל הדר" ואכמ"ל). ונראה שריה"ל גרס: "עברה לחזור לשם". וכוונתו שנכרתה עליה ברית בין הבתרים: "גר יהיה זרעך בארץ לא להם", וגם הקב"ה אמר ליעקב: "אל תירא מרדה מצרימה", ולמרות זאת החזור לשם עובר עברה, כל שכן שאר ארצות שאין עליהן ברית מפורשת ששם תהיה הגלות - שאסור לצאת אליהן. ועיין עוד במהדורת פרופ' שורף הערה 205.

135 כתובות קיא, א: "אמר רב ענן: כל הקבור בארץ ישראל - כאילו קבור תחת המזבח, כתיב הכא: 'מזבח אדמה תעשה לי', וכתוב התם: 'וכיפר אדמתו עמו'. עולא הוה רגיל דהוה סליק לארץ ישראל, נח נפשיה בחוץ לארץ, אתו אמרו ליה לרבי אלעזר, אמר: אנת עולא על אדמה טמאה תמות! אמרו לו: ארונו בא, אמר להם: אינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו לאחר מיתה...". ומה שאמרו שכאילו קבור תחת המזבח - עיין לעיל סעיף יד שאדם הראשון נברא ממקום המזבח, ומשם כפרתו.

136 ירושלמי כלאים ט, ג: "רבי בר קריא רובי לעזר הוון מטיילין באיסטרין. ראו ארונות שהיו באין

והגיעה הקפדת רבי חנניה כְּאֶשֶׁר נִשְׁאַל (שם) הָאֵם מִתָּר לְפָלוּנִי לְלַכֵּת לְחוּצָה לְאַרְץ לִיכֶם אֶשֶׁת אָחִיו, עַד כְּדֵי שְׁאֹמֵר: "אָחִיו נִשְׂא גוֹיָה (=יהודיה שחיה בחו"ל¹³⁷), בְּרוּךְ הַמָּקוֹם שֶׁהָרְגוּ, הוּא יֵרֵד אַחֲרָיו?".

וּמֵאִסוּרֵם לְמַכֵּר קֶרֶקַע לְנִכְרֵי (ע"ז א, ח-ט; רמב"ם הל' ע"ז יג, ד), וְאִסוּרֵם לְמַכֵּר הָרִיסוֹת הַבַּיִת וּלְהַנִּיחוֹ חֲרָב¹³⁸.

וּמָה שֶׁשּׁוֹר לְאִמְרָם (סנהדרין יד, א): "אֵין דְּנִין דִּינֵי קְנֻסוֹת אֶלָּא בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל", וְשִׁלָּא יֵצֵא הָעֶבֶד לְחוּצָה לְאַרְץ¹³⁹, וְזוֹלַת זֶה הִרְבֵּה.

וְאִמְרָם¹⁴⁰: "אֲוִירָה דְאַרְץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים".

וּמֵאֲהַבְתֶּם אֶת הָאֶרֶץ אֲמָרוּ (כתובות קיא, א): "כָּל הַמְהַלֵּךְ אַרְבַּע אַמּוֹת בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל מִבְּטָח לֹו שֶׁהוּא בֶּן הָעוֹלָם הַבֵּא". וְאָמַר רַבִּי זִירָא לְמִין שְׁטַעַן נִגְדוּ עַל שְׂנֵדְחָק לְעֵבֶר אֶת הַנְּהָר מִבְּלֵי מַעְבְּרַת (ובאופן מסוכן), מִתְּשׁוּקְתוֹ לְעֵבֶר לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל (שם): "דְּוִכְתָּא דְּמִשָּׁה וְאֶהְרֵן לֹא זָכוּ לִיָּה מִי יֵימַר דְּזִכְיָנָא לִיָּה? ! (=מקום שמשמה ואהרן לא זכו לו, מי אמר שאני אזכה לו?!)".

הערות - ילמד ענוים דרכו

מחוצה לארץ לארץ. אמר רבי בר קיריא לרבי לעזר: מה הועילו אילו? אני קורא עליהם: ונחלתי שמתם לתועבה - בחייכם, ונתבואו ותטמאו את ארצו - במיתתכם. אמר ליה: כיון שהן מגיעין לארץ ישראל, הן נוטלין גוש עפר ומניחין על ארונן, דכתיב: וּכִיפַר אֲדַמְתּוֹ עִמּוֹ".

137 כי "עם ה'" הוא רק בארץ. ועל כן כמו שאדם נשא גויה - ניתק עצמו מעם ה', כך מי שהלך לגור בחו"ל.

138 תוספתא ערכין ה, יט: "לא יסתיר אדם את ביתו לעשותו גינה. לא יטע אדם את חורבתו גינה, מפני שהוא כמחריב את ארץ ישראל. רבן שמעון בן גמליאל אומר: נוטע אדם את חורבתו גנה, שכך היא יישובה".

139 כלומר מי שמכר עבדו לגוי או לחו"ל יצא לחירות. ועיין רמב"ם הל' עבדים ח, ו; שו"ע יו"ד רסז, פב.

140 בבא בתרא קנח, ב: "בחזקת מי? ר' אילא אמר: בחזקת יורשי האם; ר' זירא אמר: בחזקת יורשי הבן. כי סליק רבי זירא, קם בשיטתיה דרבי אילא... אמר רבי זירא: שמע מינה: אוירא דארץ ישראל מחכים". ר' זירא עצמו אחר שעלה לארץ התענה מאה תעניות כדי לשכוח את לימודו שבכבל (ב"מ פה, א): "רבי זירא כי סליק לארעא דישראל, יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא בכלאה מיניה, כי היכי דלא נטרדיה". אגרות הראי"ה חלק א אגרת קג: "בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, שְׁהִיא מְקוֹם הַנְּבוּאָה, יֵשׁ רִשְׁם לְשַׁפַּע הַנְּבוּאָה בְּסֹדֵר הַלְמוּד, וְהַהֲבָנָה, הִיא מְסַבֶּרֶת מִתּוֹךְ הַשְּׁקִפָה פְּנִימִית, וְאֵין צָרָךְ כָּל-כָּף לְאִרְיִכוֹת בְּרוּרִים. וְהֵינּוּ 'אֲוִירָה דְאַרְץ יִשְׂרָאֵל מַחְכִּים', וְתַלְמוּדָא בְּכֻלָּהּ הוּא מְטְרִיד לְהוּ, וְחֻקְמַת הַנְּבוּאָה, שְׁהִיא יְסוּד לְחֻקְמַת הָאֲגָדָה - שְׁהִיא הַצַּד הַפְּנִימִי שֶׁל שְׂרָשֵׁי הַתּוֹרָה - פְּעֻלָּה בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל הִרְבֵּה יוֹתֵר מֵאֶשֶׁר בְּכָבֵל, שְׁאִינָה רְאוּיָה לְנְבוּאָה, כְּדִאֲמַרִּין בְּמוֹעֵד קָטָן כה, א: 'רְאוּיָה הִיָּה רַבְּנּוּ שֶׁתְּשַׁרְה שְׂכִינָה עָלָיו, אֶלָּא שְׂכָבֵל גְּרָמָה לֹו'. וְהֵינָה אֵלֶּה הַמְּשַׁפְּעִים מִהַשְּׂרָשִׁים שֶׁל חֻקְמַת הַנְּבוּאָה - הַקְּצוּר הוּא מְעֻלָּה אֶצְלָם, וְהַנְּתוּחַ שֶׁל הַהֲלָכוֹת וְהוֹצָאֵת דְּבָר מִתּוֹךְ דְּבָר, נִעֲשֶׂה אֶצְלָם בְּסִקְרִיהָ וְחֻבָּה מְאֹד, וְדִי לְהֵם רָמַז קַל לְהַחֲלִיט מִשְׁפָּט. וְזֶה הִיָּה יְסוּד סֹדֵר הַלְמוּד שֶׁל 'ירוּשְׁלָמִי', שֶׁלְּגַבִּי אֵלֶּה הַזּוֹכִים לִיהֲנוֹת מֵאוּרָה שֶׁל מְעֻלָּה הִיָּו דִּי דְקְדוּקִים קְצָרִים לְבִרוּר הַהֲלָכָה. אֲבָל לְגַבִּי בְּנֵי בְּכָל, שְׁשָׂרְשֵׁי הַנְּבוּאָה לֹא הִשְׁפִּיעוּ עֲלֵיהֶם כָּל כָּף, לֹא הִיָּה מְסַפִּיק הַקְּצוּר, וְהִיָּה צָרָךְ בְּאִרְיִכוֹת דְּבָרִים".

מסלול 1: יום ג לפרשת וישב
מסלול 2: יום ה לפרשת וישלח

שאלות מנחות:

- ✦ האם הערכתם של בעלי הדתות האחרות את ארץ ישראל צריכה ללמד אותנו? מمتי אנו מעריכים דבר על פי מעשיהם ואמונתם?
- ✦ מה הערך בקבורה בארץ ישראל?
- ✦ מדוע עם ישראל בגלות נמנעים מעלייה לארץ כמו שהגויים עושים?
- ✦ מהם שבחי ארץ ישראל מצד העילוי הרוחני של היחיד, מצד החיבור לאומה ומצד שלמות התורה?